

GURBET KUŞLARI, ESKİCİ VE OĞULLARI, VUKUAT VAR ROMANLARINDA GÖÇ OLGUSU

PHENOMEN OF IMMIGRATION IN THE NOVELS WHICH ARE "GURBET KUŞLARI, ESKİCİ VE OĞULLARI, VUKUAT VAR"

Özlem KALE*

Öz

Bu çalışmada Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları*, *Eskici ve Oğulları* ile *Vukuat Var* adlı romanlarında işlenen göç olgusu sebep ve sonuçlarıyla ele alınacaktır. Yoksulluktan, hükümet politikalarından ve çalışma koşullarının olumsuzluğundan bıkan köylülerin refaha kavuşma arzusuyla evlerini ve/ya yurtlarını terk etmeleri incelenen romanlardaki göçün ortak sebeplerini teşkil etmektedir. Kendilerine daha iyi bir yaşam sağlamak amacıyla göç eden insanları romanlara göre bekleyen ortak son ise göç ettikleri yerde umduklarını bulamamaları, aile bireyleri arasında çatışma yaşamaları, değer yargılarını kaybetmeleri ve ailelerinin çökmesidir. Romanlardaki göç olgusu, bu ortak özellikler bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çukurova, Adana, pamuk, işçi, tarım, yoksulluk, köylüler, şehirliler, iyi yaşam, göç, aile, kötü çalışma koşulları.

Abstract

In this study, phenomén of immigration examined in novells which were written by Orhan Kemal, "Gurbet Kuşları, Eskici ve Oğulları, Vukuat Var", by the causes and the consequences will be discussed. The common reasons for migration poses in studied novels is the villagers tired of poverty, government policies and negative working conditions, desire to leave from their homes and / or their fatherland for prosperity. According to these novels, the final common for the people migrated in order to provide a better life for their, unable to find what they hope in where they migrate, conflict between family members, the loss of value judgments and collapse of their families. Phenomen of immigration in the novels will be assessed in the context of common features.

Keywords: Çukurova, Adana, cotton, laborer, agriculture, poverty, peasantry (villagers), city-dweller, good living, immigration, family, unfavourable working conditions.

Giriş

Orhan Kemal (asıl adıyla Mehmet Raşit Öğütçü) 1914 yılında, Adana'nın Ceyhan ilçesinde doğar. Orhan Kemal'in babası avukat Abdülkadir Kemali Bey 1920-1923 döneminde milletvekilliği ve Adalet Bakanlığı yapar; Adana Ahali Cumhuriyet Fırkası'nı kurar. Abdülkadir Kemali Bey, partisi kapatıldıktan sonra ailesiyle birlikte Beyrut'a yerleşir. O sıralarda ortaokul öğrencisi olan Orhan Kemal, göç sebebiyle öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalır. Abdülkadir Kemali Bey avukatlık mesleğini Beyrut'ta icra edemeyince eşinin altınlarını bozdurarak bir lokanta açar. Bu durum henüz on yedi yaşındaki Orhan Kemal'i, milletvekilliği yapmış bir babanın oğlu olmaktan çıkarıp lokantacı bir babanın garson oğlu haline getirir. Böylece işçi

* İstanbul Üniversitesi, YTE Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

sınıfıyla yakınlaşmaya başlayan Orhan Kemal basımevleri, çırcır fabrikaları ve inşaatlarda işçilik, kâtiplik, ambar memurluğu, Devlet Demiryolları'nda muvakkat hamallık ve nakliyecilik yapacaktır. Orhan Kemal daha sonra bir "gurbet kuşu" gibi geldiği İstanbul'da geçimini yazarlıktan sağlayacaktır.

Zor koşullar altında hayata devam eden Orhan Kemal, içinden çıktığı toplumu gerçekçi biçimde anlatır. Yazar, 1950'li yılların sonunda almaya başladığı göçle birlikte gecekondulaşmanın temellerinin atıldığı İstanbul'u ve dönemin politik ortamını *Gurbet Kuşları*¹'nda başarıyla yansıtır. *Eskici ve Oğulları*² ve *Vukuat Var*³ romanlarında ise, 1950'li yılların sonu ile 1960'lı yılların sosyo-politik manzarasını gözler önüne sererken, köyün ve köylünün sorunlarını gerçekçi bir biçimde işler.⁴

Edebiyat tarihçisi Tahir Alangu⁵, Orhan Kemal'in romanlarını otobiyografik romanlar, Adana ve Çukurova'da fabrika ve tarımda çalışan emekçilerin dünyasını anlatan romanlar, İstanbul'da küçük adamların yaşamını sergileyen romanlar olmak üzere üç bölüme ayırır.⁶ Çalışmamda bu ayrımı esas alarak, her türden bir örnek teşkil eden ve daha iyi yaşam koşullarına kavuşma ümidiyle göç edenlerin hayatlarından kesitler sunan üç roman seçtim.⁷ Bu romanlar 1950 ve 1960'lı yıllarda köyden kente göç olgusunu yansıtmaları bakımından dönemin sosyal, politik ve ekonomik özelliklerine ışık tutmaktadırlar.

Romanlardaki Göçün Siyasî, Sosyal ve Ekonomik Nedenleri:

Göç kelimesi insanın köklerinden, doğduğu yerden ve geleneklerinden kopması anlamına gelir. Göç olgusu, ilk çağlardan itibaren doğal afetler, yaşam kaynaklarının yetersiz olması gibi nedenlerle insanların hayatta kalma ve daha iyi şartlarda yaşama arzularından doğan bir "yer değiştirme eylemi"⁸dir. Göçler, olumsuz doğa koşulları ve ekonomik sebeplerin yanı sıra nüfus artışı, eğitim ve sağlık imkânlarının kısıtlı olması, siyasî ve ailevî sebeplerle bulunulan sosyal çevreyi değiştirme ihtiyacılıda gerçekleşebilir.⁹ İncelediğim üç romandaki göç olgusu daha ziyade ekonomik, siyasî ve sosyal nedenlere bağlanmaktadır.

"Ben çok iyi bildiğimi yazmak isterim... Yazmak için görmeliyim, yaşamalıyım"¹⁰ diyen Orhan Kemal *Gurbet Kuşları* romanında, zengin olma ümidiyle köyden şehre gelen gurbetçilerin başlarına gelenleri gerçekçi bir bakışla anlatır. Bütün göçmenler gibi zengin olmayı hayal eden İflahsızın Yusuf'a "Çukurova görmüş babasının ve emmisinin" şu öğütleri kılavuzluk eder: "Delinmedik kabağa girmeli." "Köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı de, sakalına tarak vur." "Sen sen ol şehirlinin dolabına girme." "Nikâhlı avrada dolanma." (Kemal, 2009:48) Romanda, bu öğütlere

¹ Orhan Kemal (2009). *Gurbet Kuşları*, İstanbul: Everest Yayınları. Roman ilk kez 1962 yılında, Varlık Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Behçet Necatigil (2005). *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.

² Orhan Kemal (2007). *Eskici ve Oğulları*, İstanbul: Epsilon Yayınları. 1959'da *Dünya Gazetesi*'nde tefrika edilen roman ilk kez 1962 yılında yayımlanır.

³ Orhan Kemal (2009). *Hanımın Çiftliği 1. Kitap "Vukuat Var"*, İstanbul: Everest Yayınları. Roman ilk kez, 1958 yılında Remzi Kitabevi tarafından basılmıştır. Roman, *Hanımın Çiftliği* üçlemesinin (Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Kaçak) ilk bölümüdür.

⁴ Bkz. İnci Enginün (2004). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

⁵ Türk yazarı ve edebiyat tarihçisi. (1916, İstanbul - 1973, İstanbul.)

⁶ Berna Moran (2005). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.

⁷ Otobiyografik roman: *Eskici ve Oğulları*, Adana ve Çukurova'da çalışan emekçilerin dünyasını anlatan roman: *Vukuat Var*, İstanbul'da küçük adamların yaşamını sergileyen roman: *Gurbet Kuşları*. "Topal Eskici bir parça babama benzerdi. O da onun gibi tok sözlü... Onun gibi lafı ağzında... Topal Eskici vatanın kurtuluşu için bacağı verenlerdense, babam da kendini feda edenlerden biridir." (Bkz. Berna Moran, age.,s. 76.)

⁸ Levent Bilgi (2006). *Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, s. 3.

⁹ Geniş bilgi için bkz. Cemal Yalçın (2004). *Göç Sosyolojisi*, İstanbul: Anı Yayınevi.

¹⁰ Berna Moran, age., s. 100.

uyarak şehirde tutunmayı başarmış köylüler çıkarları gereğince kendilerine iş imkânı yaratan hükümetten duydukları memnuniyeti dile getirirlerken, şehirli bu durumdan rahatsızdırlar. Köyden şehre göç ederek kendi rahatlarını bozan köylülerin sorumluluğunu onlara iş imkânı sağlayan hükümete yüklerler:“Hükümet efendim, suç hükümette. Yasak et, bitti. Hükümet gevşek olmasa, bunlar köylerinden kımıldayabilirler mi?” (Kemal, 2009:3) “ ‘Atatürk’ten sonra en büyük Türk’ işbaşındaydı. Yıllar yılı gazeteler İstanbul’un dar sokaklarından, trafiği aksatan bol dönemeçli, eğri büğrü caddelerinden yakınmıyor, karikatürler yapmıyorlar mıydı? İşte ‘Atatürk’ten sonra en büyük Türk’ün nurlu eli İstanbul’da taş taş üstünde koymamacasına yıkıp yeniden yapmak için harekete geçmiş, dev makineler, hayırlı istimlakın dev makineleri tarihsel kocaman kocaman yapılara toslamaya başlamıştı.” (Kemal, 2009: 51) “İstanbul’un taşı toprağı altın aslanım. Yıkım yapım tevatür. Bir Hacı Emmi vardı, dirdi ki, Allah hökumatımıza zeval virmesin, millete iş çıksın diye yık ha yık ediyor. Herkes, bütün işçiler böyle diyorlar. İstese yıkmaz, amma yıkıyor. Niye? Millete iş çıksın, millet çalışıp para kazansın diye.” (Kemal, 2009: 75)Romandaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, devletin sağladığı iş olanaklarıyla şehre gelen göçmenlerle şehirli arasında ilişkinin temeli çürüktür.

Eskici ve Oğulları romanında da göçün sebebi *Gurbet Kuşları*’nda olduğundan farklı değildir. Türkiye’nin çok partili döneme geçtiği yıllarda daha rahat bir hayata kavuşmak için çok zor şartlar altında pamuk toplamaya giden; ancak hayalleri için verdikleri mücadeleyi, sonunda sahip oldukları her şeyle birlikte kaybeden Eskici ve ailesi için kısa süreli bir göç söz konusudur. Eskici’nin ailesi evlerini ve köylerini terk ederek Çukurova’ya kütlü toplamaya giderler. Bu göçün sebebi “eski varlıklı günlerine dönek”tir. Romanda bu özlem, Eskici’nin karısının ağzından şu cümlelerle dile getirilir:“Para olukla. Tutarız Adana’nın şerefli bir semtinde kocaman bir konak. Hani babamın dedesinin varmış; sen anlatırdın? ‘Gelin geldiğim konak!’ diye içini çekti.” (Kemal, 2007: 128) “Ana, güm güm gümüleyen konağın saltanatına dalmıştı. Yıllarca önceki pırıl pırıl bir konak canlanmıştı kafasında. Bu konak, Adana’nın ünlü zenginlerinden birinin konağıydı. Ağzları sıra sıra altın dişli ağaların pırıl pırıl kesusularla gelip gittiği; kurban bayramlarında yan yana devrilen besili koçların kesilip etlerinin fakir fukaraya dağıtıldığı; zaman zaman pencerelerinde masal yüzlü, güneş görmemiş tazelerin hayal gibi görünüp kaybolduğu bir konaktı. Ama değil böyle bir konağa gelin gelmek, böyle bir konağın kapısından olsun girememişti, ama kim ne bilecekti?” (Kemal, 2007:129) “Ana istemeyerek merdiven basamağından kalktı, kızının dolgun, çok biçimli bacaklarının ardından merdiveni usul usul çıktı. Mutfağa geldi. Durdu. Burası neresiydi? Ne için gelmişti? Az sonra kızının sofrayı süpüren süpürge sesini duyduğu halde üzerinde durmadı. Mutfağın ortasında alabildiğine dikiliyor, konaklarını düşünüyordu.” (Kemal, 2007: 131). Eskici’nin karısı eski mutlu günlerine dönmeyi hayal eder ve bunun için kocasını göçe ikna etmeye çalışır. Eskici’nin göçü kabul etme sebebi de karısınınkiyle aynıdır; zira yolun sonuna geldiğini düşünmekte ve son yıllarını daha rahat yaşamayı ummaktadır:“Bir bu kadar daha yaşayacak değildi. (...) Akşam paydoslarında eşle dostla üç beş bardak şarap içmedikten sonra. Niye! Ne zoru vardı! Otuz koca yıldır avrat, çoluk çocuk boğazı doyurduğu yetmiyor muydu? Gözü bağlı dolap beygiri miydi yani? Hırsla içini çekti. Bundan böyle keyfince yaşamak istiyordu. Akşamları şarabını, lokmanın yağlısını gövdeye indirecek, eşile dostuyla yarenliği dilediği gibi sardıracaktı. Tahta bacağıyla sabahlardan akşamlara kadar didinerek çıkardığı üç beş kuruşa ortak etmek istemiyordu kimseyi. Hele büyük

oğlu. Üç çocuk babası, kazık kadar herif. Dünya baba ocağından ibaret değildi ya, baksındı başının çaresine!" (Kemal, 2007: 27, 28).

Vukuat Var romanında, diğer iki romandan farklı olarak "memleket"ten göç etme değil; bolluk içinde yaşanan bir çiftliğe taşınma arzusu yani "evi terk etme" söz konusudur. Romanın başkahramanlarından elçi Cemşir bütün çocuklarını fabrikada çalıştırıp onların kazandıkları paraları ellerinden alarak gününü gün etmektedir.¹¹ Başına buyruk yapısıyla diğer kardeşlerine benzemeyen Güllü, önceleri kazandığı parayı babasına verirken artık bu durumu reddetmeye ve parasını çeyizi için kendisine saklamaya başlar. Güllü ile aynı fabrikada çalışan Kemal birbirlerini severler ve evlenmek isterler. Yoksulluktan bunalmış olan Cemşir ise kızını, fakir bir fabrika işçisine değil, zengin birisine vermeyi hayal eder. Cemşir'in oğlu Hamza, arkadaşı berber Reşit ve Adana'nın zengini Muzaffer Bey'in yeğeni Zaloğlu Ramazan bir içki âlemi sonrasında Cemşir'in evine gelirler. Dayısından başka övünülecek bir şeyi olmayan çelimsiz ve kişiliksiz Ramazan, Güllü'yü beğenir ve onunla evlenmek ister. Bunu duyan Reşit ve Cemşir, başlarına talih kuşu konduğunu düşünürler. Geçmişte şehirde refah içinde yaşamış olan; ancak köye göçtükten sonra durumu kötüleşen Cemşir, yoksulluktan kurtulmanın tek çaresinin kızıyla birlikte Muzaffer Bey'in çiftliğine yerleşmek olduğuna karar verir ve bunu kızına kabul ettirebilmek için her türlü yönteme başvurur. Böylece roman kişilerinin "kişisel menfaatler için neleri ayaklar altına aldıkları" etkileyici bir üslupla gözler önüne serilir.¹²

İncelenen romanlarda işlenen göç olgusunun sebepleri, hikâyelerin geçtiği döneme dair yazarın kendi bakış açısıyla verdiği siyasî bilgiler ışığında gözler önüne serilir. *Gurbet Kuşları* romanındaki olaylar 1955–60 yılları arasında cereyan eder. Romanda, zaman zaman 6-7 Eylül 1955 tarihinde Beyoğlu'ndaki azınlık işyerlerine karşı yapılan yağmalama eylemi anımsatılır. DP hükûmeti, İstanbul'da yeni yollar açmak için yoğun bir imar faaliyeti içindedir. Bu faaliyet nedeniyle İstanbul'da çok sayıda işçiye ihtiyaç duyulmakta, bu ihtiyaç Anadolu'dan gelen göçmenlerce karşılanmaktadır. Bu yıllar, kentleşmenin hız kazandığı, göçmen yığınlarının köylerinden kopup şehirlere akın etmeye başladığı yıllardır. İktidar ile muhalefet ilişkileri gergindir. Herkes DP'ye ve "Vatan Cephesi"ne yazılmaya zorlanmakta, yazılanların isimleri radyodan duyurulmaktadır. İktidara yakın kişiler, yoğun inşaat işleri için açılan ihalelerden pay alma yarışına girmekte, hükûmet "her mahallede bir milyon" yetiştirmeye çalışmaktadır. Öte yandan halk, gıda ve yakacak maddeleri için kuyruklardadır. Kamulaştırmalar birçok ailenin evini yitirmesine yol açmıştır. Bu durum şu cümlelerle ortaya tasvir edilir: "Zeytinyağı kuyruğunun ortasında, Eli Ayvalık zeytinyağı tenekeli, iriyarı bir delikanlı, 'Gelmeyecek' dedi." (Kemal, 2009: 52) "Kendileri gibi, sağda solda çalışan insanlara kiralanan odaların bulunduğu avlunun karanlık pencerelerinin önünden geçerek, evlerine geldiler. Kapı yarı açıktı. Duvarlar bel vermiş. İçeri girdiler. Kısıklı bir küçük idare lambasının sarı sarı yandığı odada tek pencere yoktu. Burası aslında insanların oturması için değil; hayvan ahırını olarak yapılmış, yıllar yılı ahır olarak kullanılmış, İstanbul'da istimlâk başlayıp da yıkım arttıkça, şehirden sürülüp çıkanlara kiraya verilmeye başlanmıştı. İlk zamanlar on beş liraya kiralananmıştı. İstimlâkin sürdüğü insanlar çoğaldıkça, öteki odalar gibi, bu ahırın da değeri arttı, en son yetmişe çıktı." (Kemal, 2009: 350) Romanda bahsedilen bu

¹¹Bkz. Fikret Uslucan (2003). *Orhan Kemal'in Romanlarında Aile Olgusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹²Fikret Uslucan (2002). "Öncü Roman Kavramı Açısından Bereketli Topraklar Üzerinde", *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, Mayıs-Haziran-Temmuz 2002, S. 65, 66, 67, s. 303.

yıkımlar dolayısıyla iş imkânı yaratan hükümet, bir yandan köylülerin iş bulma iştahını kabartırken diğer taraftan da şehirlilerin tepkisini çeker. Köylerindeki kötü çalışma koşulları ve işsizlikten kaçarak bu iş imkânlarının peşine düşen göçmenler kendilerini daha zor durumlara sokarlar: “Hatçe, kocasının çalışmakta olduğu emaye fabrikasındaki çalışma şartlarının kötülüğünden haberliydi. Kocasını her zaman anlatırdı. Bir asit dairesi vardı, çevreye boyuna asit buharı saçılır, kadın işçileri zehirlemekle kalmaz, doğurabilme kudretinden keserdi.” (Kemal, 2009: 316)

Vukuat Var romanında da göçlerin arka planında siyasî nedenler vardır. Romanda, Çukurova’daki toprak ilişkilerinden yola çıkılarak değişen ekonomik, toplumsal işleyiş ve politik gelişmeler anlatılır.¹³ Bunun en çarpıcı örneği dönemin tarım politikaları hakkındaverilmiş olan şu bilgilerdir: “Ankara gezisinin izlenimlerini saydı döktü: Hükümet, Amerika’dan geniş çapta tarım araçları getirmeye karar vermişti. Sovyetlerin Boğazlarda üs, Kars’la Ardahan’ı istemeleri bir bakıma hiç de kötü olmamıştı. Hükümet artık kesin bir karara varmak üzereydi. Seçimlerden sonra herhalde topyekûn bir Amerikancı politika izlenecekti. Çünkü Sovyetler karşısında Amerikalıların endişesi de büyük hatta çok büyüktü.” (Kemal, 2009: 107) “Gün günden beter geliyordu. Ortalıkta bir de tarım aletleri dedikodusu çalkalanıyordu. En çok da çapa makineleri. İlk zamanlar kimse bu dedikodulara kulak asmamış, hatta makinelerin ırgat yerini tutacağı söylentisine kahkahalarla gülmüşlerdi. Bilenlerin anlattığına göre, Amerika’da toprak makineyle sürülüp ekildiği gibi, pamukların çapası makineyle yapılıyordu. Hacı babalar ‘1927’lerde de bu balonlar uçtuysa’ diyorlardı.” (Kemal, 2009: 159) Romanın satır aralarında yapılan bu açıklamalar, değişen dünya koşullarının Türkiye’deki toplumsal yaşamın dinamiklerine nasıl nüfuz ettiğini ortaya koyar. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda tarımda makinalaşma, Çukurova’daki tarımın sanayiye yansımaları, geleneksel insan ve toprak ilişkilerindeki değişim göç olgusunun alt yapısını oluşturan faktörler arasında yer almıştır.

Kırsal alana dönük ekonomi politikaları, kırdaki nüfusu kentsel alanlara yönlendirirken, iç göç ciddi oranda artar. Köyde geçimini temin edemeyen köylüler, iş bulabilmek için şehre göç ederler. Şehir, köylülere ne kadar cazip gelirse gelsin, oraya keyfi değil maddî sebeplerle giderler. *Eskici ve Oğulları* romanında, ayakkabı tamirciliği yapan Eskici, zanaatkârlığının geçmiş yıllara göre çok daha az kazanç getirmesi sebebiyle önce köye gidip kütlü toplayacak son çare olarak da yine şehirdeki fabrikaya yönelecektir. “...Biz kararımızı verdik, gideceğiz. Zaten başka çaremiz de yok. Çünkü ya her ne iş olursa olsun çalışmak lazım, ya da acımızdan gebermek!” (s. 93) “Eski çamlar bardak oldu. İşlerin tadı iyice kaçtı şimdi. Eskicilere ekmek kalmadı pek. Dışardan ucuz ucuz lastik, kauçuk ayakkabı geliyor. Bizim yaptığımız kösele taban fiyatına herifçioğlu ayakkabı veriyor!” (Kemal, 2007: 94) Öte yandan fabrika ve zanaat kökenli işçilerin toprak işçiliğine geçişi mevsimlidir. Bu işçiler *Eski ve Oğulları*’nda olduğu gibi kendilerine iş kurmak için sermaye toplamaya çalışmaktadırlar. Özellikle 1950’li yıllarda, ulaşım imkânlarının da artmasıyla Urfa ve Doğu Anadolu’nun diğer illerinden Çukurova’ya çok sayıda mevsimlik işçi gelmeye başlar.¹⁴ İşçiler, zanaatkârlara göre çok zor koşullarda çalışırlar. Eskici’nin gözünden, zanaatkârlık ve tarla işçiliği şöyle karşılaştırılır: “Güneş iyice yükselmiş, ovaya terleten, enseleri, çıplak kolları, çıplak bacakları ısırın esintisiz, bir sarı sıcak yayılmıştı. Çiğ güneş altında ova,

¹³Mehmet Nuri Gültekin (2007). “Orhan Kemal’in Penceresinden Çukurova: *Vukuat Var*”, *Vatan Gazetesi Kitap Eki*, 15.05.2007, S. 12, s. 3.

¹⁴Yüksel Akkaya, Metin Altok (1998). “Çukurova’da Pamuk İşçileri”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, C.1, s. 142.

uzaklardaki dağlar titreşiyor, bulutsuz gökten tek kuş geçmiyordu. Topal, çevresine sıkıntıyla baktı. Ne diye gelmişti buralara! Simdi serin dükkânında olsa, iyi kötü işmiş, kahvenin birini bitirip birini söylese, sonra da sıra buzlu limonataya, vişneye gelse..." (Kemal, 2007: 220) Romanda, zanaatkârlık ve fabrika işçiliğinin ardından tarlada çalışmaya gidecek olanlara bu konuda uyarılar yapılır: "Yahu deli olmayın be aga... O yazı yabanda, o Allah'ın sarı sıcağında nasıl dayanırsınız? Anlatıyorlar, sivrisinekler arı gibi arı gibiymiş!" (Kemal, 2007: 40-41) "Lakin oralar, yazının yüzü, malum. Sarı sıcak, sinek... Dayanabilir misin?" (Kemal, 2007: 79) Toprakta çalışmak, şehirde yaşayan zanaatkâr ve/ya fabrika işçisine yakıştırılmaz ve bu durum bir düşüş olarak algılanır. "... Çukurova'nın sarı sıcakları, yer yer çatlayıp yarılmış toprakları, yazı yaban, yazı yabanın arı gibi arı gibi sivrisinekleri, yağmur yüklü bulutlar, sel sele yağmurları, arkasından felaket halinde gelen dizanteri, sıtması..." (Kemal, 2007: 108) " 'Bitmişsiniz siz' dedi. 'İş çok çetin miydi?' 'Ah anam ah, işin çetinliğinden çok yazının yüzü, sıcak, sivrisinek... Gözü çıkasınca sinekler canavar gibi Allah vermeye...' " (Kemal, 2007: 305)

Romanlardaki Göçün Sonucunda Kaybolan Değer Yargıları ve Ailelerin Çöküşü

2. Dünya Savaşı yılları özellikle toplumun aşağı kesimleri tarafından maddeten ve manen büyük zorluklarla geçer. Öte yandan bazı savaş zenginleri bu yıllarda kendilerine büyük kazançlar sağlarlar. Çok partili hayata geçilen bu dönemde, işçilere ve alt kesimden insanlara yönelik politikalarıyla ilgi çeken DP, bu insanlara daha iyi yaşam koşulları sağlayacağını vaat etmiştir. Ancak dönemin çalışma koşullarına bakıldığında, DP'nin, CHP'nin devamı niteliğinde bir yol izlediği görülür.¹⁵ Tarımda makineleşmenin de etkisiyle, 1960 sonrasında hızlanacak olan göç dalgası ve gecekondulaşma başlar. Köy hayatının çözülmesi sebebiyle geçimlerini temin edemeyen toprak işçileri şehre göç eder; ancak burada da umduklarını tam anlamıyla bulamazlar. Herhangi bir meziyetleri olmadığı için "ne iş olursa" yaparlar ve iş piyasasının en alt kademesinde yer alırlar. Şehrin gelişmemiş kesimlerinde ikamet ederler ve yaşam kaliteleri çoğu zaman köydekinden daha düşüktür. Dönemin siyasi partileri tarafından düzenlenen iş kanunları, tarım ve sanayide çalışanların olumsuz koşullara maruz kalmalarına sebep olur. Göçmenler, birçok "insan hakkı ihlâli"¹⁶ne maruz kalırlar. İşçi göçmenler, zaman zaman ölümle sonuçlanan iş kazaları geçirirler ve hastalanmalarına yol açan kötü şartlarda çalışırlar. Göç edenler, içine katıldıkları yeni doğal ve toplumsal çevreyi, göç alanlar da içlerine yeni katılan göçmen kitleleri benimseme güçlükleri yaşarlar. Yeni çevrelerine uyum sağlayamayan ve şehirle bütünleşemeyen göçmenler gruplaşırlar. Bu durum gecekondulaşma, kültürel çatışma, suç oranlarında artış, yerliler ve göçmenler arası gerginlik vb. olumsuz neticeler doğurur. Sonuç itibarıyla göç ettikleri yerlerde umduklarını bulamayan aile bireyleri birbiriyle çatışmaya başlar, değer yargıları çöker ve sonunda aile sonsuz bir uçuruma yuvarlanır.

İncelediğim üç romanda da göç sebebiyle çöken ailelere rastlamak mümkündür. *Gurbet Kuşları* romanında amcasını örnek alarak şehre göçen Memed'in ardından ailesi de İstanbul'a gelir. Memed, Ayşe'yle evlenmiş ve onun sayesinde Hüseyin Bey'in köşkünde yaşamaya başlamıştır. Ailesini de, köşkte onlara tahsis

¹⁵ Bkz. Turgay Gümeli (2006). *Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç ve Yoksulluk*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁶ Murat Urk (2010). *Göç Olgusu Bağlamında Mülteciler, Sığınmacılar ve İnsan Hakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5.

edilen odaya yerleştirir. Kısa bir süre sonra babasının görgüsüzlüğü ve menfaatperestliğinden bunalan Memed, onunla tartışmaya başlar. Memed, babasıyla arasındaki gerginlik arttıkça ailesini buraya getirdiğine pişman olur; bunun acısını çıkarmak için de söz ve davranışlarıyla babasını aşağılar. Böylece babayla oğulun arası açılır ve aile temelden çatırdayarak yıkıma doğru sürüklenir.¹⁷

Eskici ve Oğulları'nda, değişen ekonomik koşullar altında ezilen küçük zanaat erbabının çöküşü işlenir. Bu çöküş, Eskici'nin ailesinde somut olarak sergilenir. Roman, sadece "Adana gerçeğini dile getiren bir eser" değil, aynı zamanda bireyleri arasındaki çatışmalar yüzünden parçalanmak üzere olan bir ailenin sevgiyle yeniden kenetlenişinin öyküsüdür.¹⁸ Romandaki ana çatışma sert ve küfürbaz babayla; baba tarafından hem sevilen hem de aşağılanan küçük oğlu arasındadır. Berna Moran, romanla ilgili şunları söyler: "(...) Bir ailenin bireyleri arasındaki çapraşık ilişkilerin, inişli çıkışlı gelişimini incelemekte ve sergilemektedir. Gerçi bu aile Adana'da esnaf tabakasından bir ailedir ve benzerleri gibi yoksullaşmış, sonunda ırgatlaşmış ve proleterleşmiştir, ama aynı zamanda bu aile kendine özgü sorunları olan, roman boyunca bunlarla cebelleşen ve sonunda bunların üstesinden gelen bir ailedir. Bundan ötürü romanın özelliğini, değişen ekonomik koşullar nedeniyle orta hallilikten ırgatlığa doğru yuvarlanan bir kısım Çukurova insanının somut bir örnekle sergilenmesinde değil; sevgi, öfke ve nefret duyguları arasında bocalayan bir ailenin serüveninde aramak gerekir." (Moran, 2005: 82) Eskici ve ailesinin evlerini terk ederek Çukurova'ya pamuk toplamaya gitmeleri zaten yolunda olmayan aile ilişkilerini daha da bozar ve onları kaçınılmaz sona doğru sürükler.

Vukuat Var romanında ise, zenginleşme ümidiyle göç edilmesinden ziyade; Cemşir Ağa'nın, kızı Güllü'yü Adana'nın zengini Muzaffer Bey'in yeğeniyle evlendirerek onun çiftliğine yerleşme kurgusu sırasında yaşanan ailevi çatışmalar söz konusudur. Güllü, babasının kendisini Zaloğlu Ramazan'la evlendirmek istemesine şiddetle karşı çıkar, onunla tartışır ve evi terk eder. Cemşir ve Hamza, Güllü'yü feci şekilde hırpalarlar. Güllü'nün dövüldüğünü öğrenince deliye dönen Kemal onu kurtarmak üzere evine gider. Berber Reşit'in kışkırtmasıyla Hamza Kemal'i vurur. Hamza hapse girer. Güllü, yıllar sonra Muzaffer Bey'le evlendiğinde de babasıyla çatışmaya ve ona geçmişin hesabını sormaya devam edecektir.

Sonuç

Eskici ve Oğulları ile *Vukuat Var* romanlarında Çukurova'nın siyasî, sosyal ve ekonomik koşulları gözler önüne serilir.¹⁹ Türk Edebiyatı'nda Çukurova pek çok yazar tarafından işlenmiştir. Ancak Orhan Kemal'in anlattığı Çukurova, geleneksel tarım işçiliği, toprak sahipliği, köy ve köylünün sorunlarıyla sınırlı değildir. Orhan Kemal'in romanlarında köyden kente göç ve modernleşmeye paralel olarak geleneksel ilişkilerin

¹⁷Bkz. Elif Hacısalıhoğlu (2008). *1945-1960 Döneminde Türkiye'de Çalışma Yaşamının Orhan Kemal Romanlarında Temsili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁸Berna Moran, age., s. 75,76.

¹⁹Çukurova, yazarın çoğu romanının geçtiği bölgedir. Bu bölge kapitalizmin gelişmesiyle, derin ekonomik değişimlerin etkilerine maruz kalan ilk bölgedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, başta pamuk olmak üzere tarım ürünlerinin uluslararası piyasaya açılması ve bölgeye yabancı sermayenin girmesi, 20. yüzyılda daha da hızlanacak olan ekonomik ve toplumsal bir dönüşüm sürecine neden olur. Devletin, göçebe aşiretleri yerleşik düzene geçmeye zorlaması, toprakların bir aşiret aristokrasinin elinde toplaması sonucunda gitgide değişik türden bir 'feodalite' oluşması, köyden göç ve topraksız köylünün hızlı proleterleşmesi (emekçi sınıfına geçişi), ayrıca özellikle Marshall Planı tarafından desteklenen tarımda makinalaşma, Çukurova'nın çehresini değiştirmiştir. Bölgesel olmakla birlikte, çağdaş Türkiye tarihinde o zamana kadar bir eşine rastlanmayan bu dönüşüm, 1950'lere doğru ortaya çıkan ve yeni toplumsal ilişkilerin oluşumunu başarıyla yansıtan bir edebiyatın kaynağı olur. (Bkz. Özlem Kale (2009). *Türk Sinemasını Besleyen Romanlar (1922-1946)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.)

çözülmesi de ele alınır. Köylüler, tarım işlerinin yanı sıra tarıma dayanan sanayide de sömürülürler. Sadece erkekler değil, kadınlar ve çocuklar da sanayide ucuz işgücü olarak kullanılırlar. Bu romanlarda ağaların insafına terk edilen topraksız köylülerin dramı, dönemin iktidar partilerinin vaatlerini yerine getirmemeleri sonucunda umutsuzluğa sürüklenen insanlar, vasıfsız işçilerin ve topraksız köylülerin bilinçsizliğine karşılık toprak sahibi ağaların sürdürdükleri sefahat ve bütün bu olumsuz koşullar neticesinde göçe zorlanan insanlar yazarın gerçekçi anlatımıyla gözler önüne serilir.

Gurbet Kuşları'nda ise yukarıda bahsettiğimiz bu zor ve acımasız koşullar sebebiyle şehre göç eden ve daha insanca yaşamayı umarken, düştükleri zor durumdan ötürü git gide dağılan bir ailenin dramı işlenir. Romanda, iki tip gurbetçi vardır. Birinci tip gurbetçiler, kurnazlıkları ve ilkesizliklerinden feyz alarak geliştirdikleri ahlâksızca yöntemlerle şehirde tutunmayı başarmış, zayıf karakterli insanlardır. Bu tipin temsilcileri: Gafur, kabzımal müteahhit Hüseyin Ağa ve İflahsızın Yusuf'tur. Hüseyin Ağa, "Gurbet kuşu" olarak geldiği İstanbul'da, patronunun karısıyla ilişki kurmuş ve kadınla bir olup patronunu zehirleyerek onun yerini almıştır. Hüseyin'in yanında çalışan Gafur da, onun sağ kolu gibi görünüp parasını çalmaktadır. İflahsızın Yusuf'un gözünü, Hüseyin'in yanında çalışan oğlunu hileyle devre dışı bırakacak kadar para hırsı bürümüştür. Yusuf, patronlarına yaranmak için her türlü ikiyüzlülüğü mübahsayar: "Dışarda zarif Opel'in birden çalışmasıyla başlayan yağlı motor gürültüsüne kadar kötü kötü kurdu. Opel'in motor sesini duyunca yerinden fırladı, pencereden baktı: Hanımefendi gene dudaklarını kırmızı kırmızı boyamış, geçmişti direksiyonun başına. Kahpenin, sürtüğün biriydi ya, gene de nesine gerek, çağırılmış gibi koştu. Hanımefendinin arabası yanında el bağlayıp, boyun büktü" cümleleri bu durumu en çarpıcı şekilde anlatır. (Kemal, 2009: 292) İkinci tip gurbetçiler ise şehirde tutunabilmek için ilkelerinden ve kişiliklerinden ödün vermezler. Güçlerini sadece çalışkanlıklarından ve kendilerine olan inançlarından alırlar. Bu tipin temsilcileri: Memed, Ayşe, Ayşe'nin ablası Hatice, eniştesi Rıza ve Memed'e okuma yazma öğreten Kastamonulu gençtir. Memed Kastamonuluyu şöyle tarif eder: "Kastamonulu gibi yoktu, bilgiliydi oğlan. Kravatlılara efendi gibi karşılık vermiş, yıldırılmıştı. Adam kitap okudukça bilgisi artıyor, bilgisi arttıkça kitap okuyası geliyor diyor." (Kemal, 2009: 140). Birinci tip gurbetçiler İstanbul'da tutunmayı başarmış gibi görünseler de, ödedikleri bedeller ağırdır. Uzun vadede ise, kişiliklerinden ödün vermeden yaşayan, namuslarıyla çalışarak para kazanan, dürüst insanlar kazanacaktır. Orhan Kemal: "Ben halkın içinden geldim, onlardan biriyim. Birtakım şartlardan dolayı bilgisiz, görgüsüz, pis kalmış insanların; imkâna kavuştuklarında değişip gelişeceklerine, uygarlaşacaklarına inanıyorum. En kötü insanı içinde yaşadığı toplum yaratıyor. Dünyanın gelecekte düzene gireceğine, düzenli toplum insanların daha mutlu olacağına inanıyorum"²⁰ sözleriyle çalışkanlığın, doğruluğun ve dürüstlüğün önemini vurgular. *Gurbet Kuşları*'nda bu görüşlerini ikinci tip gurbetçiler üzerinden vermiştir. Romanda çizdiği akıllı, sağduyulu ve çalışkan emekçilerin, ürettiklerini yıkmaya gelenlere karşı nasıl direndiklerini Ayşe'nin ağzından söyler: "Kalk lan kalk. Geneyaparık, yenisini yaparık!" (Kemal, 2009: 372)

İncelediğim romanlarda daha iyi yaşam koşullarına kavuşma ümidiyle evlerinden ve yurtlarından ayrılan göçmenler, kendilerine tamamıyla yabancı yer

²⁰Işık Öğütçü (2012). *Zamana Karşı Orhan Kemal*, İstanbul: Everest Yayınları, s. 48.

koşullarda hayata tutunabilme mücadelesi verirler. Bazıları şehre uyum sağlayarak hayatta kalırken, bazıları güç koşullara yenilerek mücadeleyi kaybederler. Şehirde para kazanıp köylerine dönme ümidiyle yola çıkanların büyük bir bölümü köylerine geri dönemez ve daha zor koşullarda yaşamaya razı olurlar. Dönmeyi başaranlarsa eski yaşamlarına uyum sağlayamayarak tekrar büyük şehre giderler.²¹

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Yüksel; ALTIOK, Metin (1998). "Çukurova'da Pamuk İşçileri", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi 1*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- BİLGİ, Levent (2006). *Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- ENGİNÜN, İnci (2004). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GÜLTEKİN, Mehmet (2007). "Orhan Kemal'in Penceresinden Çukurova: Vukuat Var", *Vatan Gazetesi Kitap Eki*.
- GÜMELİ, Turgay (2006). *Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç ve Yoksulluk*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HACISALİHOĞLU, Elif (2008). *1945-1960 Döneminde Türkiye'de Çalışma Yaşamının Orhan Kemal Romanlarında Temsili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KALE, Özlem (2009). *Türk Sinemasını Besleyen Romanlar (1922-1946)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- KEMAL, Orhan (2009). *Gurbet Kuşları*, İstanbul: Everest Yayınları.
-(2007). *Eskici ve Oğulları*, İstanbul: Epsilon Yayınları.
-(2009). *Hanımın Çiftliği 1. Kitap "Vukuat Var"*, İstanbul: Everest Yayınları.
- MORAN, Berna (2005). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- NECATİGİL, Behçet (2005). *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- ÖGÜTÇÜ, Işık (2012). *Zamana Karşı Orhan Kemal*, İstanbul: Everest Yayınları.
- URK, Murat (2010). *Göç Olgusu Bağlamında Mülteciler, Sığınmacılar ve İnsan Hakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- USLUCAN, Fikret (2003). *Orhan Kemal'in Romanlarında Aile Olgusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
-(2002). "Öncü Roman Kavramı Açısından Bereketli Topraklar Üzerinde", *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*.
- YALÇIN, Cemal (2004). *Göç Sosyolojisi*, İstanbul: Anı Yayınevi.

²¹ Behçet Necatigil (2005). *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.